

21
152

A

SZÉKELY ÖRÖKSÉG

TÖRTÉNELMI ÉS JOGI

SZEMPONTBÓL.

IRTA:

b. Apór Károly,

AZ ERDÉLYI KIR. TÁBLA ELNÖKE.

DEBALLAGI MÓR.

5.

MAROSVÁSÁRHELYTT,

Nyomatja Imreh Sándor az ev. ref. főtanoda betűivel

1868.

A)

A Székelyföld urbéri viszonyai, a történelem világánál.

Az ötödik században, midőn a hűnnép Attila király halála után, három fia közt felosztva, belső viszályok miatt s még e felett a meghódított népek és királyaik által megtámadtatva a megsemmisítő csatákban nagyrészt elvérzett, egy 3000 harcosból s összesen 15000 lélekből álló kis sereg az Ázsia felé hazatérő testvérektől elvált és elébb a Czegléd körüli mezőkön telepedett meg, kis idő múlva azonban felkerekedve Erdélybe ütött; bevette Erdélynek északkeleti részét, ott állandó székhelyet foglalt, székelynek (megtelepedőnek) nevezte magát, és harczias cselekvő ereje által új hazája hegyei közt megőrizte, magával hozott nyelvét, törvényeit, szabadságait és szokásait. Alkotmánya tiszta harczias volt, az ország a nép ágai és nemzetségei közt felosztva, a nemzet tulajdonául tekintetett és mint olyan kölcsönösen megvédetett, megőriztetett és örököltetett; innen ered a székely-örökség (siculica haereditas) elnevezés; minden tagja a nemzetnek: a Rovóban (nemzet feje) épen úgy, mint az utolsó közsékely, ugyanazon szabadságokkal birtak; mindnyájan egy törvény

alatt állottak; mindnyájan egyenlően nemesek és hadkötelesek voltak.

A nemzet ágazatai és nemzetségei, harczias alkotmányuk szerint fel voltak osztva lovasokra (primipilus, lófő), és gyalogosokra (pixidarius, gyalog, darabont) és pedig fekvő birtokuk aránya szerint. Csak az, a ki a hadi törvényeknek nem vetette magát alája, vagy büntény által a szabadság élvezetére méltatlanná vált, vesztette el vagyonát és birtokát, a mely nemzetségére visszaszállott. és ő maga szabadságvesztettnek nyilvánított. *)

Ezen rövid előadásból, mely a legrégebb hazai és idegen történészek munkáiból vétetett, látható tehát, hogy a székelyek egész földje, az ő alkotmány szerint, teljesen egyenlő természetű és tulajdonságu, siculica haereditas, székely örökség volt.

Hogy az azután következett idők, tudniillik a székelyeknek a magyarokkal volt egyesülése, szt István király alatti megtérésük a keresztyén vallásra és az Árpád s különböző házakból való királyoknak uralkodói rende, Erdélynek Magyarortól az 1562-dik évben történt elválásáig: a székelyeknek belső alkotmányukban, törvényeikben és szabadságaikban nemcsak lényeges változásokat nem idézett elő, sőt inkább IV. László királynak 1289-ben október 29-kén történt ajándékozása által a később felállított Aranyosszékre is kiterjesztettek és Lépes Lóránd vajda által létre-

*) Lásd a nemes székely nemzet constitutioi. Pesten 1818.

hozott testvéries egyesítése (fraternalis unio) által a három nemzetnek t. i. a magyaroknak, székelyeknek és szászoknak, 1437-ben, érvényükben még inkább megerősítették; és az ezen időben történt változások is csak a nemzet-fő elnevezésének „székelyek grófjává“ (comes siculorum) változtatására és a pogány hitnek és pogány szokásoknak eltörlésére szorítkoztak, — tanusítja a Hármass törvénykönyv III-dik részének 4-dik cikke ezen szavakban:

„Az erdélyi részekben van egy kiváltságos nemes nép, kiket mi a szittyáktól való származásuk miatt elrontott névvel „siculus“-oknak nevezünk. E nép törvényei, szokásai merőben különbözök; harszban kitünők, vitézek; ősszokás szerint törzsek, nemzetiségek és ágazatokra vannak osztva.

Továbbá a 7-dik cikk így szól: „Ezen földnek és nemes lakóinak hatósági jogait, melyek az ők kizárólagos sajátjaik, s melyeket ők egymás közt jól ismernek, szükségtelen bővebben magyaráznom.“ *)

Ezen törvénycikk bizonyítékául szolgál annak, hogy szent István királynak feudalis rendszere, jöllehet a megyékre nézve Erdélybe behozatott, a székelytartományba be nem hatolhatott, és hogy a székelyek nemzeti örökségüket Erdélynek Magyarországtól való elválásáig sértetlenül fentartották.

*) Lásd továbbá Bonifacius Rerum hungaricarum Decades IV. lib. IX. pag. 132.

Az önálló fejedelmek ideje alatt a Székelyföld eredeti alkotmányában lényeges változást szenvedett, és pedig:

I-ször. Miután a nemzetfőnek méltósága az ország fejedelmére ment át és ez az országban maga állította fel udvarát, s államhivatalokat állított, a székelynépnek előkelőbbjei is elvonattak a különös nemzeti szolgálattól. Ezen körülmény, valamint a székely előkelőknek a megyei főbb nemességgel való érintkezése, és végül az agyagfalvi mezőn 1505-ben hozott örökösödési törvény, melynél fogva bizonyos esetekben a férfi birtok a női ágra is átmehtevén, némely elszegényedett család javai más családra mentek át: mind ezek okozták, hogy némely előkelő család nagyobb fény kifejthetése végett, és hogy méltóságában a megyei előkelőktől el ne maradjon; végül, hogy birtokát a család számára állandóan megtarthassa, az ország fejedelménél birtokaikra donációt kértek és eként a királyi jogot (jus regium) székely birtokaikra behozták.

Hogy a jus regiumnak a Székelyföldre való behozatalát a székely nemzet közömbösen nem vette, és pedig részint azért, mivel idegenszerű viszonyok hozattak be közéjük; részint, mivel ezáltal a székely nemzeti örökösödésnek megrövidítésétől még pedig nem ok nélkül tartottak; és végül, mivel ezen behozatal által eredeti jogaiknak és intézkedéseiknek megszorítását féltették: bizonyítja az aprobatilis törvénynek III-dik része, LXXVI. titulusa, melynek 1562-ben kelt

III-dik articulusában birtokjogaikat és VII-dik articulusában a székely örökséget eredeti tulajdonságában megóvni igyekeztek. Ezen törvényből kiderül:

1-szor. Hogy a székely örökség eredeti tulajdonságát és teljes érvényét ezen időszakban is, mint főszabályt a Székelyföldön megtartotta, és

2-szor, hogy a jus regium által a birtokok a Székelyföldön, melyek donációval voltak terhelve, elvesztették eredeti természetüket és a megyei nemes birtokokkal: mind a családi örökösödésre, mind más tulajdonságra nézve egyenlővé tettek ugyan, de hogy ilyen donációs birtokok, ha idő folytán a donatáriusoktól más kezekbe mentek át, 32 évi csendes birtoklás által megint a székelyörökségek tulajdonságát vették fel, s ennél fogva eredeti természetüket megint visszanyerték.

II-szor. Minthogy a századok folyama alatt a székely nemzet törzsei és nemzetségei mindinkább elágaztak és eredeti birtokuk részint örökösödés, részint adás-vevés által nagy változásokon ment át, ennek természetes következése volt:

1) Hogy a törzsek és nemzetségek elágazásait nem ismerhették meg többé. Ezen bajon segítve lett ugyan azáltal, hogy a törzs és nemzetségek szerénti elnevezés felhagyatott és a különböző ágazatok családi nevet vettek fel; csak néhány család tartotta meg az eredeti nevet; legtöbben az apák keresztnevét, vagy a helység nevét választották családi elnevezésül. Azonban az új családnevek följegyzése nélkülözhetlenné vált, és

2) Egy rész nagyobb földbirtokot szerzett, más rész ellenben egészen elszegényedett, és a vagyonosabbaknál szolgálatot vállalt, vagy erre kötelezte magát s ezáltal jogait elvesztette: mert a székely csak addig volt jogainak és szabadságainak élvezetében, a míg a nemzet iránti kötelességeit teljesítette, t. i. annak szolgálatot tenni képes volt és csak akkor szerezhette jogait megint vissza, ha ismét fekvő birtokot szerzett magának. Lovasrendü családoknak gyalogrendüekké változása és megfordítva: századok folytán örökös volt.

Eként az eredeti két rend mellé idővel két új rend fejlődött és pedig az előkelők rendje (főúr, főember, főnép, tisztviselők, primor), mely azután a székely nemzetnek minden tisztségeit, háboruban és béke idején anyagi állásánál és a kevésbé vagyonos két rendre való kiváló befolyásánál fogva magához ragadta; és a jobbágyok, szolgálatkötelesek rendje, mely a nemzet jogait és szabadságait nem bírva, szemlére nézve az elvállalt kötelezettség szerint ama három más rendnek alája volt vetve; ezektől szolgálata és haszonbérlet által egyéni tehetősége szerint kellett élelmét megszereznie és addig maradott nemzete és földjének tulajdonosával szemben ezen állásban, míg az utolsó irányában vállalt kötelezettség alól magát felmentve, tulajdon fekvő birtokot szerzett magának; mely neki a három rend valamelyikében, a nemzet szolgálatára

való képességet és előbbeni jogainak élvezetét rögtön megszerezte.

A székely családoknak a később felvett nevek szerinti följegyzése, úgy annak megállítása is, hogy melyik rendhez sorolandók, miután a fekvőbirtok állása folytonos apadásban és növekedésben volt, s a nemzet és összes állam irányabani kötelezettségek egyedül a fekvőbirtoktól függöttek: egyesek önkényére nem hagyathattak; ennél fogva legelőbb Mátyás király 1473-ban rendelte el az összes székely családok szemléleti összeírását és az akkor fenállott osztályozás szerint osztattak be azok a vagyon állásához képest a lovasság (primipilus) vagy gyalogság (pixidarius) sorába.

A második ily nemű szemléleti összeírás Báthori Zsigmond fejedelem alatt 1588—1602 években történt.

A harmadik és legtökéletesebb szemléleti összeírás 1614-ben történt Bethlen Gábor fejedelem alatt. Ezen összeírásban névszerint, helységenként vannak bejegyezve a donatáriusok, előkelők (primores), a lovasok (primipili), gyalogok (pixidarii) és libertinusok; aztán minden szolgálatkötelezettek jobbagy nevezet alatt, elvállalt kötelezettségüknek osztályozása szerint u. m. avitici, a kik régebb időtől fogva szolgálatételre kötelezték magukat; aztán subjugati, a kik bizonyos pénzösszegért meghatározott időre 1. 2. 5. évre kötelezték magukat; confiscati, a kik valamely bűntény miatt nemességüktől, jogaiktól

és vagyonuktól megfosztva, egy más szabad székelynek oltalmát keresték és személyüket ennek szolgálatán kötelezték; *inquilini* zsellérek, a kik szolgálatra házat, telket, szántót és rétet vettek bérbe; végül *extraneusok*, a kik más helységekben vagy vidékekből származva, házba és telekbe telepítették és azért szolgálatra vétettek fel. Ebben az összeírásban mindenik rendnek összes száma: szabad székelyek és szolgálatkötelezettek, — föl van jegyezve, melyből a székely nemzet akkori ereje világosan kitünik.

A negyedik szemlélet az 1635-dik évben I. Rákóczi György fejedelem alatt vétetett fel; ebbe a hadkötelezetteknek gyermekei is beíratk.

Az ötödik és utolsó szemlélet 1684-ben I. Apafi Mihály fejedelem alatt vitetett végbe.

Ezen szemléleti összeírások a székek levéltáraiban őriztettek és arra használtattak, hogy a családokat hadkészületekkor, kötelességük teljesítésére lehessen szorítani, vagy szükség esetében büntetés alá vonni.

A szemléleti összeírások tiszta fölvilágosítást nyújtnak arról, hogy a Székelyföldön az adományos birtokok kivételével, melyek a nemes megyei birtok tulajdonságát vették fel, a földesurak és ugynevezett jobbágyok közt általában csak személyes, szóbeli vagy írásbeli, határozott vagy határozatlan időre, mindig a visszavonhatás fenhagyásával kötött egyezkedéseken és szerződéseken alapuló viszony forgott fen. A székely jobbágy soha sem volt szolgálatkötelezett, *glebae adscripti-*

tus) mert itt minden birtok a szabad nemes székelyörökség tulajdonával birt, s hogy ha a haszonbérlőnek vagy szolgálatkötelezettnek, időnként, fizetés vagy szolgálattétel mellett használatra át volt adva, ezen használat a birtoknak azon természetét és tulajdonságát, melylyel előbb birt, nem változtatta, mert ilyes változásra hiányzott a jogezim. A hazai törvények, különösen az Approbata Constitutio III. része 76. tit. 12. art. határozottan tiltották, hogy a székelyörökségek valamely változást szenvedhessenek, minél fogva a szabad székely birtok ilyes úton soha és semmi körülmények közt adózásokkal és szolgálmányokkal terhelt birtokká át nem változhatott; csak a donátio és az erre alapított jus regium volt itt kivétel, de ezen változás is az adományos halálával, az approbatalis törvények fenemlitett megszorításának alája volt vetve.

Továbbá ezen szemléleti összeírások támaszpontokat nyujtnak arra, hogy a Székelyföld mely helységeibe volt a donátio behozva, különösen a harmadik, Bethlen Gábor fejedelem alatt végbevitt összeírás e tekintetben teljes és itt mérvadó, mivel tudva van, hogy a Székelyföldön, a jus regium iránti kérelmezések nagyobb részt Zápolya János Zsigmond fejedelem és a Báthori házból származott fejedelmek időszakába, tehát épen Bethlen Gábor fejedelem uralkodása előtti időre esnek s annál fogva az összeírásba mind befoglaltattak.

Áttérve a nemzeti fejedelmek utáni időre:

1) A Leopoldi hitlevél (1-ső Lipót és Erdély

három nemzetének karai és rendei közt 1691. december 4-én Bécsben aláirt államszerződés) a 3. pontban a fent elősorolt törvényeket szentesítette.

Továbbá a 14-ik pontban, eként szól:

„A vitéz székelynép tagjai azon birtok erejénél fogva, melyet fegyverrekelés terhe alatt birnak, valamint eddig, úgy ezután is adótól, tizedtől stb. mentesek. Ezzel szemben megmarad azon kötelezettségek, hogy a hazát saját költségükön tartoznak védeni, ide nem értve, a parasztokat, vagy jobbágy székelyeket.“ A hitlevél ezen szavaival a szabad székelynép eredeti kötelezettségeit harezias alkotmányára nézve, minden ebből eredő jogokkal együtt megerősítette.

2) Ezen államszerződvényt I Leopold utódai is, mindnyájan eredeti érvényében megerősítették.

3) Az 1847-ik évben a kolozsvári országgyűlésen hozott és I. Ferdinánd által Bécsben azon év október 31-én aláirt és szentesített urbéri törvény is a 3-dik articulus 4-dik cikkében, a székelyörökségeket mint tiszta allodialis birtokokat, ha szintén szolgálatkötelezett jobbágyok birtoklásában lennének is az urbéri törvény szabályai alól kivette és eredeti tulajdonságukban meghagyta.

Mind történelmi, mind törvényes erősségekkel be van ennél fogva bizonyítva, hogy a Székelyföld azon kevés adományos birtok kivételével, mely eredeti tulajdonságát nem nyerte megint vissza, ősrégi természetét, mint székely-örökség, az 1848-dik évig hiven és változatlanul megtartotta, hogy egy évezrednél hosszabb idő ezen tulajdonságon és az ezzel egybekötött jogokon nem

változtathatott, és épen a székelyföld ezen, a maga nemében páratlanul fenntartott, tulajdonságának tisztes régiségében keresendő annak oka is, hogy az 1854. június 21-kén kelt császári nyiltparancs a 28-dik cikkben a fennállott törvények szerént megbirálandó székelyörökséget különös tárgyalás alá vétetni rendelte.

B)

A székelyföldi zsellérek és megyei jobbágyok közti különbségről.

A mi a megyei és székelyföldi jobbágyok közti különbséget illeti, mindenek előtt kiemelendő, hogy azoknak részint a hazai törvényekben, részint tiszteletet igénylő személyek munkáiban, részint a közönséges nyelvhasználatban előforduló egyenlő elnevezéséből, egyenlő törvényes állásukra a földes urral, az állammal és a törvénynek személyük feletti egyéb rendelkezéseivel szemben, következtetni nem lehet.

Mindazon szokásos elnevezések u. m. urbéres, jobbágy, székely jobbágy, colonus, zsellér, inquilinus, contribuens, rusticus, cseléd, paraszt, szolgáló ember: a törvényes álláspontra való tekintet nélkül csak arra szolgáltak, hogy az jelöltessék ki, a ki nem maga ura, hanem másnak szolgálatkötelezett volt, és nagyobb részt egyenlő jelentésben használtattak. Annak, a ki ezen elnevezésekben a szolgálattelvő parasztnak osztályozását keresné vagy birói meggyőződését

ilyes vizsgálódásokból akarná [meríteni, mindenik volt megyében és székelyszékben más osztályozást kellene megállítania a szerint, a mint egyik vagy másik elnevezés volt ott gyakorlatban.

Nem az elnevezésből kell a megyei és székelyföldi szolgáló emberek közti egyenlőséget vagy különbséget megállapítani, hanem a birtokra vonatkozott törvényes rendszabályekből.

A különbség lényegesebb pontjai a következők lehetnek.

1) A megyei jobbágnak, hogy ilyen legyen, szükségképen urbériséget, azaz olyan birtokot kellett birnia, mely az allodiatura vagy nemes föld természetét elvesztette, t. i. a mely a Leopold ideje előtt a megyeföld megadóztatására meghatározott kapuszámok (numerus portarum) alkatrészéül szolgált, a Leopoldi idők óta I. Leopold által Bécsben 1693. április 14-én megerősített egyességben (accorda) meghatározott 1000 kapu alkatrészébe felvétellett; Mária Theresiának az 1848-dik évig fennállott adórendszere (contributio Bethleniana) behozatala után az adókivetés alapjául szolgált; és a mely tehertől a birtokot maga a nemes földbirtokos is, ha az más, mint a hármas törvénykönyv I. része 40. titulussa szabálya szerint megállított módon jött volna reá vissza, fel nem menthette.

Ennek ellenére a székely jobbágnak olyan birtok adatott használatába, melyért a Bethleniana contributio behozataláig soha sem fizettetett adó, minthogy az a fennérintett legfelsőbb resolutioba

soha sem volt felvéve, és a melyért az adófizetés behozatala után az 1848-dik évig csak a haszonvevő személyes tulajdonsága szerint fizetett adó, s mihelyt a neves földbirtokos a birtokot saját használatába visszavette, az adófizetés is megszűnt, mivel itt azon elhatározás szolgált alapul: a teher nincs a földre tapadva (onus non inhaeret fundo).

2) A megyei jobbágy a földbirtokos iránt csak azon szolgálatokat tartozott teljesíteni, melyek a régebbi országgyűlési és megyei határozatok szerint voltak megállítva; többet a földbirtokos nem követelhetett (1791-ki 27-dik törvényezikk).

A székely jobbágy ellenben külön szerződésektől függő szolgálatokat tett és a földbirtokos nem volt köteles csak egy bizonyos előre meghatározott szolgálatot követelni tőle, hanem szabad akaratja szerint és a mint magára nézve hasznosabbnak találta: a szerint majd megnagyította, majd kissebitett telkeket tetszése szerint annak adhatta, a kinek akarta. A hány vidék és helység, csaknem annyi féle neme a kötelezettségeknek, annyi féle kimérése a telkeknek volt szokásban Székelyföldön 1848-ig; mert az államnak nem volt joga a szolgálatkötelezettek kezeiben lévő belső és külső birtokok számát kiterjedését és fentartását felügyelni, mint a megyékben.

3) A megyei jobbágy köteles volt természetnyeiről általán tizedet, némely megyékben kilenczedet is, továbbá a mustról, s juhok, kecskék, sertések és méhek szaporodásából tizedet adni,

és pedig mindezt azon okból, mivel ezen adózások az általa biratott földhöz voltak ragadva.

Ennek ellenére a székely jobbágy ilyen adókat soha sem ismert, mert az ő szolgálata és szolgálmányai nem függtek az általa használt föld tulajdonától; a szolgálatok és szolgálmányok a tulajdonoshoz való személyes viszonyából eredtek és csak tőle függöttek; a mire t. i. magát kötelezni akarta, csak azt volt köteles teljesíteni.

4) A megyei jobbágy az 1791-beli 26-dik törvényezikk által, miután az örökjobbágyság eltöröltetett és ő többé nem volt „a földhöz ragadt“ (glebae adscriptus) bizonyos feltételek alatt a szabad költözést elérte.

A székelyföldön ellenben elejétől fogva a székely jobbágynek feltétlen szabadköltözése állott fenn; örök jobbágyság a székelyek közé soha sem hatolhatott be, minthogy nálok nem volt olyan birtok, a melyhez az tapadhatott volna; ilyen tulajdonság a szabad székelyföld megbecstelenítésének tekintetett volna. A székely jobbágy szabad volt, mihelyt kötelezettségét teljesítette és tetszésétől függött, hogy oda menjen, hová akart. A székelyföldi megszőkött jobbágyok gyakori visszakövetelése csak az azok által teljesítetlen hagyott kötelezettségeken alapult, a minthogy az approbatalis törvény X. art. III. rész 76. tit. a nemesség megadását csak azon jobbágyokra nézve engedi meg, a kik minden kötelezettségtől szabadok és volt földes uraiktól elbocsátva voltak.

5) A megyei jobbágy telek tulajdona volt ugyan a földes urnak, mindazon által azzal szabadon és akaratja szerint nem rendelkezhetett és intézkedhetett; azon jobbágyot, a ki az eltörült örök jobbágyok következtében a megállított és a telkekkel egybekötött szolgálatok teljesítése mellett annak birtoklásában részint megmaradott, részint az idő folyamában beleállított, nem lehetett önkényesen kivetni, kiszorítani az 1791-béli 27. törvény cikkénél fogva; ernélfogva a családok minden időben a jobbágyok számát és a megállított szolgálatokat vették a családtagok közti osztályok tárgyául.

Ezzel szemben a székelyföldi jobbágyok szóbeli vagy írásbeli egyezkedések folytán jutottak a telkek birtokába, és a szerződések értelmében minden időben, vagy ha azok hallgatva mind két fél által meghosszabítottak, előrebocsátott megintés után a birtokból elmozdithatók voltak, mivel az ilyen telkek megszorítás nélkül a földbirtokosé lévén, ő azokkal szabadon rendelkezhetett, minélfogva családi osztályoknál rendszeren az ilyen jobbágy kezek közt lévő telkek legcsekélyebb darabjai is, mint szabad nemes birtok, a Verbóczy törvény szerint osztály tárgyává tétettek. Végre

6) A megyei és székelyföldnek a kormányzó hatóságok általi különböző kezelése, valamint a megyei és székelyföldi földesurak és jobbágyok közti perlekedéseknél különös eljárás is lényeges különbséget tüntet föl. Ugyanis:

a) A megyei urbéri telek mindég paraszt

birtoknak tekintetett, soha sem birt a nemes föld előnyeivel; ha valaki friss tetten éretett s üldöztetett és urbéri birtokba menekült, a tisztviselő oda behatolt és lefoglalta személyét; ellenkezőleg a Székelyföldön a tisztviselő a jobbágy telkébe a földesurhoz tett jelentés és ettől nyert engedély nélkül nem hatolhatott, mert ott minden telek székely örökségnek, annál fogva curiának tekintetett, és a nemesi jogok szerint tiszteltetett. Épen így volt a dolog, midőn a katonaujoneczok kötéllel fogattak; a megyei urbéres telkeken rövid úton befogattak ezek, a székelyföldiek pedig a földesurat a megszükött ujoncz kiszolgáltatására épen úgy fel kellett szólítani, mint saját curiaján.

b) A köznépre nehezült utcsinálási terhet illetőleg: a vármegyéken minden urbéres, az adólajstromba foglalt tehetsége szerint, tartozott azt hordozni és a megye tisztsége által rendeltetett ki azon mértékben, miként azt a kormány szükségesnek találta; a földes urak befolyása csak annyiból állott, hogy kérelmezték, miszerint szorgos munka idején urbéreseiket utcsinálásra ne rendeljék. Nem úgy a Székelyföldön; itt nem csak a zselléreknek utcsinálásra való kirendeltetése, de az is, hogy az év melyik szakában és hány napra rendeltessenek ki: a birtokosokból és szabad székelyekből álló székgyűlés határozatától függött.

c) A földesurak és jobbágyok közti perlekedéseket illetőleg: a megyei földön a perleke-

dések a megyei hatóság segédlete mellett politikai úton intéztettek és határozottak el; a királyi főkörmányszéknél egy különös urbéri bizottság volt, mely a földesurak és jobbágyok közti urbéres pereket másod bíróságilag elhatározta.

Nem így a Székelyföldön; itt az ilyen perlekedéseket mindig a törvény rendes útjára útasították és ott jártatták le; a k. főkörmányszéki bizottság a Székelyföldön soha egy urbéri pert sem látott el; itt urbéri per nem létezett, mivel urbéres föld és urbéres jobbágyok csak kivételesen voltak.

Nem czélom a megyei és székely jobbágyok közti különbséget a legcsekélyebb aprólékoságokig részletezni; az itt felhozott hat lényeges pont is elégséges bizonyítékul szolgál, hogy :

1) A megyei és székely jobbágy jogviszonyai közti különbség e föld tulajdonságából és a sértetlenül fentartott székely örökség minőségéből fejlődött és tartotta fenn magát, s

2) A kik azt állítják, hogy az idő és törvénytelen tények a Székelyföld urbéri viszonyai-ban oly változásokat idéztek elő, melyek a föld eredeti természetét és tulajdonságát megváltoztatva, azt tiszta jobbágyi természetűvé tették: vagy nem birnak valódi ismerettel a Székelyföld jobbágyi viszonyairól, vagy pedig a legtisztább jobbágyság ősjellegét nem ismerik; mert azon viszony, mely a Székelyföldön, hol az 1848. évig a földnek egyenlő szabad volta fentartatott, a szá-

zadok hosszú során kifejlődött, most, miután a föld a jobbágyi kötelék feloldásával mindenütt egyenlővé lett, rendre-rendre az ország más vidékére is ki fog terjedni és oly természetű bérleti rendszerre fogja magát kinőni, milyen az alkotmányos, szabad Angolországot annyira virágzóvá tette.

Megemlítendőnek találok itt még azok tájékozásául, kik az 1819-ben, törvény rendeletén kívül, véghezvitt adólajstromozásra oly sulyt fektetnek, mintha ezáltal a Székelyföld és különösen a székely örökség természetét megváltoztatta volna, hogy ezen adólajstromozás a Székelyföldön nagyon különbözött a megyékben keresztülvitt adólajstromozástól. Ugyan is a megyékben csak is az urbéri földek lettek lajstromozva és mindazoknak földjei, kik allodiumokra voltak telepítve, kihagyattak; a Székelyföldön ellenben, — minthogy az 1848-ig fenállott ugynevezett Bethlen-féle adórendszer szerint, minden a ki két zsellérrel nem birt, — adó-köteles volt, — minden föld adólajstromba vétetett, akár szabad székely, akár zsellér kezén találtatott az, mert a kormány az előbbinél biztosabb alapot akart szerezní az adó kivetésére és beszedésére nézve. A földesurak eltűrték ezt a Székelyföldön, mert az adófizetés személyes kötelezettség volt, nem tapodott a földhöz és ennek biztosításául a k. fő-kormányshéknak ismételt rendeletei bocsátattak ki, hogyha a zsellérek kezén lévő földek, adómentes földesuraik kezébe visszaszálltak, az ily

földekről az adó szedése azonnal megszüntetendő és az adólajstromból kitörlendők.

Magok az adólajstromok hitelesen bizonyítják ezen tényállás valóságát, mert midőn a vármegyei adótábellákban 1819-től kezdve 1848-ig, csak is névváltoztatások fordulnak elő, de az adó-köteles föld mennyisége csak azon egy esetben szenvedett apadást, ha valamely telek a hármas köny I. része 40. cikke szerint allodisáltattott, a székelyföldi adólajstromokban évről évre folytonos névszerénti és földmennyiségi változások fordulnak elő a szerint, a mint a zsellérekkel kötött szerződések kiteltek és új kötések keletkeztek. Valamint tehát senki sem állithatja, hogy azon föld, mely a szabad székely tulajdon birtokában van, azért, mert az 1819-beli adótábellába bevétellett, eredeti székely örökségi természetét megváltoztatta volna, úgy törvényesen azt sem állithatja senki, hogy ugyanazon természetű föld azon okból, mert az a tulajdonos által, szolgálattétel fejében oly személynek adatott használatra, ki arról, személyes viszonyánál fogva az államhoz, adót fizetett, természetét megváltoztatta volna.

Épen így áll a dolog egyéb közterhekkel is: a szabad székely ezeket épen úgy hordozta, mint a zsellér és ez mind a személyi viszonyon alapult; a vármegyén pedig mind ezt a föld urbéri természete hozta magával, és ezen terheket csak is az ilyen föld birtokosa viselte.

C

Az 1848-ki törvények, az 1854. 2¹/₆-ki nyiltparancs és az urbéri bi- róságok intézkedései.

Az 1848-dik évi június 22. megerősített 48-ki IV. törvénycikk rendelete szerint az urbériségeken addig feküdt, uri szolgálat, dézma és pénzbeli fizetések eltöröltetvén, a Székelyföldön is mindazon birtokokban, melyekre a jus regium be volt vive és az adomány levelekben, úgy mi-ként a vármegyei donatiookban a telkek megvan-nak említve, ezáltal urbérességekké váltak, az uri szolgálat el lett törölve.

Ugyanezen törvénycikk 6. §-sa szó szerint ezt tartalmazza :

Székelyföldön a tiszta majorságok közé ér-tetik a székely örökség (sicula haereditas); en-nélfogva, minthogy az adófizető és fegyvert vi-selő székelyek jószágai köztudás szerint többnyi-re tiszta székely örökségek, az ezeken lakó co-lonusokra azon mentesség, mely más urbéressek-re nézve e törvény nyomán rögtön életbe lép, csak azon esetben terjedhet ki, ha az említett adófizető és fegyvert viselő székely tulajdonosok, az ezelőtti §-ban irt bíróságok előtt be nem bi-zonyíthatnák, hogy valamely telek és föld, mely colonusaik kezén van, majorság vagy székely örökség.

E törvénycikk minden kételyt kizárólag megállapítja miszerint:

a) A Székelyföldön az adófizetés semmi horderővel sem bír annak eldöntése körül, hogy egy vagy más birtok majorsági természetű-e? mivel általánosan minden székely birtok majorság természetűnek lett elismervé.

b) A colonus elnevezés az illető bérlőnek vagy szegődményesnek csak személyes állapotját (personalis conditio) fejezi ki

c) Tekintettel a IV. törvénycikkely 5 §-ra jogérvényes birói elhatározásig, a székelyföldi colonus további szolgálatra van kötelezve.

d) Annak igazolása után, hogy egy vagy más colonus kezén levő birtok székely örökség, a szolgálat vagy pénzbeli fizetés kisajátításának helye nem lehet, és a birtok, tulajdonosságainak korlátlan rendelkezés alatti sajátja.

Ezen helyen tájékozásul — bár fölöslegesnek látszik, — azt is megemlíthetem, hogy az idézett 1848-iki IV. törvénycikk a majorsági birtoknak a birlaló, colonus, zsellér, inquilinus általi megváltását teljesen mellőzte, és így valamint a megyék területén a zsellérek a kezökön volt majorsági birtokot megváltani vagy kisajátítani jogesítva nem voltak, épen úgy a székelyföldi colonusok is a kezökön levő székely örökséget semmi szín alatt ki nem sajátíthatták.

Az 1854 jun. 21-én kelt urbéri nyiltparancs azonban a 48-ki törvények ezen világos értelmű határozatát tekintetbe nem vévén, az enyém és

tiéd kérdését, a földesur és zsellér között, a bér-
lők és szegődményesek előnyére, kisajátítás cége
alá erőszakolta, és a majorsági birtoknak tetemes
részét törvényes tulajdonosai kezéből, egy mes-
terkéltsé kisajátítási műfolyam alapján a zsellérek
kezébe játszotta át. Feladatomban körömetulterjed
ezen a tulajdon jogot érzékenyen sértő önkényes
intézkedés kártékonyságát és célszerűtlenségét
részletesen fejtegetni: csak mint meglevő tény a
végett kívántam fölemlíteni, hogy az ilyen job-
badán bérlok és szegődményesek által birt ma-
jorsági birtokra nézve, önkényesen életbe lépte-
tett új jogcím, miszerint az időnkinti birlalók, a
kezőkbe jutott birtokot a szolgálmányi potom
árban megszabott érték szerint, önerejükön ki-
sajátíthatják: idézte elő a székelyföldi urbéres
pereknek $\frac{9}{10}$ -ét és minden bérlo, szegődményes,
vagy lakással ellátott cseléd, a megválthatás iránt
igényeket támasztott; világos jobb tudása és ha-
tározott értelmű írás vagy szóbeli bér — vagy
szolgálati szerződése ellenére perlekedni kezdett.

Ezen birtok szerzési vágy az urbéri nyilt-
parancs 28-dik §. zártételében veszi eredetét s
ürügyül lett felhasználva arra, hogy az illetők
elvallalt kötelezettségeik teljesítésével felhagyva
napi fáradságaik gyümölcset a költséges perle-
kedésre fordítsák, — sőt több helyen izgatva és
ámitva annyira mentek a perlekedő zsellérek,
hogy a perköltségek fedezhetése végett, a per
tárgyát részben, nagyon sok helyt egészben el-
adták, s vannak számosan, kiknek a megnyert

per nem fog egyebet nyújtani, mint az utolsó birói ítélet egyszerű papir értékét, mert már mindenöket a perre rég elköltötték.

Miután azonban az urbéri nyiltparancs 28-ik §. hazai törvényeink ellenére megállította a majorsági, és székely örökség természetü birtoknak, azok által való kisajátítását, kik az urbéri felszabaduláskor, annak esetleg birlalói voltak, a székelyföldi urbéres perek megsokasodva állottak elő.

Ezen perek három osztályba sorozhatók:

1. A perleménybe királyi jog lévén bevive, székely örökség természetét elvesztette, colonicaturává vált, és mint ilyen, az állam által történik a kisajátítás.

2. A perlemény székely örökség, azonban birlalója akarja kisajátítani.

3. A perlemény székely örökség, s a földesur mint tulajdonát, zsellérértől visszaköveteli.

A colonicaturákká vált székely örökségeknek, az állam általi kisajátítása, bevégzett tény, nem jöhet további vita alá; azonban a 2. és 3-ik esetre nézve, az urb. ny. pcs 18-ik §-sa volt az egyik vagy másik rész által támasztott igények megítélésénél mérvadó; szükséges tájékozásul azért az idézett §-t fölmutatom, s egyszermind megemlítem, hogy ezen §. határozmányai szerint, az urbéri biróságok miként jártak el, és ítélték a tárgyalt perek felett.

Az idézett 18-ik §. a birlalótól vissza nem vehetőnek, és így általa kisajátíthatónak nyilvánítja a kezén levő birtokot:

a) Ha az neki, irás vagy szóbeli kötés mellett, örök időkre, vagy a család férfiágának kiholtáig lett átadva.

b) Ha az a használati idő meghatározása, s a visszavehetés határozott kikötése nélkül, lett átengedve, és az átengedett birtok 1819-ik jan. 1-től kezdve, jobbágy- vagy zsellérekézen volt.*)

Ezen felfogás és értelmezés szerint, az urbéri bíróságok, a székelyföldi urbéres pereknél, mindenek előtt megállapítandónak vélték, hogy a per tárgya székely örökség? vagy pedig a királyi jog behozatala által, a föld ős természetét veszítve, jobbágybirtokká — colonicatura — lett-e?

Évégett, a perlemény székely örökségi természetete ellen emelt kifogás folytán, hivatalból beszerezték az illető hiteles helyekről — k.-fehérvári káptalan, kolozs-monostori convent, udvari koriátnokságtól, vagy a lustrális könyvek alapján — az adatokat a királyi adománylevelre és beigtatásra nézve, s csak miután a peres birtoknak vitássá lett székely örökségi természetete kitisztázva lett, vették a kisajátítás kérdését, tárgyalás alá.

És itt, első helyen, azon körülmény képezte a megállapítás tárgyát, hogy nem volt-e a peres birtok örök időre, vagy a család fiágának kihaltáig átengedve? és ezen esetek bármelyikének beálltával, a kisajátítási jog, a zsellér részére megítéltetett.

*) Ezen határidő megszabásában, a nyiltparancs valószínűleg a magyar törvénybe gyökerezett elévülési 32 évet vette tekintetbe; feltevésemben megerősít az, hogy 1819-ik január 1-jén még egy adólajstrom sem volt kiállítva, és azok legnagyobb részének összeírása az 1820-ik évre esik.

Ha ezen esetek elő nem fordultak a földesur és zsellére között létezett, vagy létező irás vagy szóbeli szerződés volt megállapítandó, s ehez képest olyan perekben, midőn meggyőződés szerzetett aziránt, hogy a volt földesur, zsellérével szemben, a birtok átadása alkalmával, annak visszavehetését ki nem kötötte, és az 1819. jan. 1-én már az illető zsellér- vagy törvényes jogelődének kezén volt; a kisajátítási jogot a zsellér részére megítélte. Azon körülményt azonban, hogy egy vagy más birtok, 1819. jan. 1-én, zsellér kezén volt-e? ha a jelenlegi birlaló nem volt származéka vagy jogutóda az 1819-ki birlalónak, s időnként 1819-ik óta a peres birtok haszonvevői változtak: mindig úgy értelmezte, hogy a zsellér általi kisajátításnak, helyet nem adott, mert: a birlalók időnkénti változása tényleg igazolta, hogy a visszavehetés kikötve, és gyakorlatban volt, s tehát az urb. nyiltparancs 18-ik §-nak ezen fejtegetés b) pontja alatt idézett tétele szerint, a kisajátításnak helye nem lehetett. Végretájékozással, ide csatolok két rovatos kimutatást:

A szék neve	összes füstök száma	1848-ban szolgálattevők kezén talált füstök száma	országosan karpótolta-tott füst	birósági közbejövettelt nem vettek igénybe	urbéri perre lépett
Háromszék	20004	7459	—	—	1004
Csikszék	18457	4339	—	—	1154
Udvarh.szék	17962	2337	—	—	443
Marosszék	15355	2090	—	—	1204
Aranyosszék	4274	1500	—	—	121
	76052	17731	2786	11019	3926

A szék neve	urbéri per utra lépett	biróság előtti egység	véglege- sen ella- tott per	függő- ben az I. biróság- nál	II. biró- ságnál	III. bi- róságnál
Háromszék	1004	256	316	261	—	171
Csikszék	1154	117	142	893	—	62
Udvarhelysz.	443	105	73	131	—	134
Marosszék	1204	133	70	853	—	148
Aranyosszék	121	3	28	67	—	25
	3926	614	627	2451	—	540

A szolgáló emberek telkeinek összege (17,731) ezen kimutatásban eltér a különböző hirlapokban közlött (21,337) összegtől. Ennek oka az, hogy a hirlapi közlések, a szolgáló emberek telkei közé elegyítették a székelyföldi városok lakóit is, u. m. Bereczk, Kézdivásárhely, Ilyefalva, Sepsiszigyörgy, Udvarhely, Oláhfalva, Marosvásárhely polgárait, Szépviznek s Gyergyó-Sz.-Miklósnak örmény lakóit; és Csik-szent-Domokos bányászait; én pedig ezen lakókat levontam, s csak az e híján megmaradt összeget közöltem.

ZÁRSZÓ.

A közelebbi időkben a székely örökség kérdése élénk hirlapi viták tárgyát képezte. Ugy látszott, mintha a vitatkozók két táborra oszlanának: egyik a merev történelmi jog sáncaiban; másik a demokrácia, szabadelvűség fennen lengő népszerű lobogója alatt. Egyik mindent meg akar védni a multból, másik mindent felforgatni, mi elméletének útjába áll.

Ezt látva: kötelességemnek tartottam a kezem közt levő adatokkal nyilvánosság elébe lépni. Tartózkodva tettem; tudtam, hogy az ellenvéleményüeknél, — ha nem is épen a nyilvánosság előtt, de legalább bizalmas körökben, — könnyen előtérbe lépik az a gyanusítás: érdekelt fél; részrehajló; szava nem nyomhat semmit a latban.

Épen ezért igyekeztem szorosán tárgyilagos lenni.

Tudom, hogy a közelebbi hetek alatt a székely képviselők közt, igazságügyminisztériumnál, a székely örökség tüzetesen kell hogy tárgyalassék. Tudom, hogy egy szakértő bizottság egybehívása van kilátásba helyezve, mely Sz. Udvarhelytt, a székely örökség kérdését beható ta-

nácskozás alá vegye s véleményt terjesszen az igazságügyi minisztérium elébe. Azt is tudom, hogy a székegy törvényhatóságok készületeket tesznek erélyes felszólalásokra, veszélyeztetett birtokjogaik mellett.

Céлом csak az volt: egybeállítani azon szét-szort adatokat, melyek évek óta folytatott történelmi gyűjtéseim s hivatalos állásomnál fogva kezeim közé jutottak s szolgálni velök egy sokakat foglalkoztató fontos napi kérdés megvilágosítására.

D^s BALLACI GEZA

